

מושגים בהלכה - הכנה למבחן ארצו צבי האריס

חגי תשרי

אלול וסליחות-

חודש אלול - חודש הרחמים והסליחות. משה עלה שוב להר סיני בראש חודש אלול, וכעבור ארבעים יום, ביום הכיפורים ה' אמר לו: סלחתי כדבריך.

סליחות - מנהג ישראל לומר סליחות, ספרדים מראש חודש אלול, ואשכנזים מיום ראשון (מוצאי שבת) שלפני ראש השנה. (אם ראש השנה חל בתחילת השבוע מקדימים את הסליחות לשבוע לפני כן). הזמן הרצוי לאמירת סליחות הוא לאחר חצות הלילה.

תקיעת שופר - מנהג ישראל לתקוע בשופר בחודש אלול בתפילת שחרית (ויש נוהגים גם בסליחות) מלבד שבתות וערב ראש השנה. (קוראים לתקיעות האלו תקיעות רשות, כי הן מנהג ואינן חובה. התקיעות בראש השנה הן חובה).

י"ג מדות רחמים - י"ג מדות רחמים של הקב"ה שאנחנו מזכירים בסליחות. לא אומרים את מדות הרחמים ביחידות.

לדוד ה' - מנהג בהרבה קהילות לומר מזמור מתהילים - "לדוד ה' אורי וישעי" מראש חודש אלול עד שמיני עצרת (לא כולם נוהגים לומר מזמור זה).

ערב ראש השנה

התרת נדרים - נוהגים לומר בפני שלשה אנשים (בית דין) נוסח המבטל כל נדר או מנהג טוב שהאדם קיבל על עצמו ואינו עומד בדיבורו. יש נוהגים לומר התרת נדרים גם בערב יום הכיפורים.

ראש השנה

סימנים - נוהגים לאכול מאכלים שונים כסימן לשנה טובה. (כרתי- שיכרתו שונאינו וכו').

ברכות תקיעת שופר - מברכים שתי ברכות - "לשמוע קול שופר", ו"שהחיינו". (מכסים את השופר בשעת הברכה).

תקיעת שופר - תוקעים מאה קולות. חלקם מיד לאחר הברכה, וחלקם בתפילת מוסף. (יש תוקעים בשופר בתוך העמידה ובתוך חזרת הש"ץ, ויש נוהגים לתקוע רק בחזרת הש"ץ).

תקיעה - קול ארוך פשוט

שברים - שלשה קולות בינוניים כקול בכי

תרועה - קולות קצרים כאנחות של מי שבוכה

שופר - מצוותו בשל איל זכר לעקידת יצחק, וכפוף לרמוז שיכופו ליבם להקב"ה.

מוסף - בראש השנה יש תשע ברכות במוסף. תחילה וסוף כרגיל, ובאמצע אומרים סדר: מלכויות זכרונות ושופרות.

מלכויות - בברכה זו אנחנו ממליכים את הקב"ה עלינו למלך.

זכרונות - בברכה זו אנחנו מזכירים שהקב"ה זוכר כל הנשכחות

שופרות - בברכה זו אנחנו מזכירים את השופר שנשמע על הר סיני כשהקב"ה התגלה לעם ישראל, ואת השופר שישמע בעתיד בימי המשיח.

תשליך - תפילה הנאמרת ביום הראשון של ראש השנה ליד נהר או גוף מים, כמו שכתוב בפסוק "ותשליך במצולות ים כל חטאתם".

עשרת ימי תשובה

עשרת ימי תשובה - ה' מקבל תשובת האדם כל יום, אבל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים הם ימים מיוחדים לתשובה.

שינויים בתפילה - משנים את החתימה של שתי ברכות בשמונה עשרה בעשרת ימי תשובה. במקום הא-ל הקדוש אומרים המלך הקדוש, ובמקום מלך אוהב צדקה ומשפט אומרים המלך המשפט. יש עוד הוספות שמוסיפים לעמידה: זכרינו, מי כמוך, וכתוב לחיים טובים, ובספר חיים.

תשובה

לתשובה יש שלשה מרכיבים. החוטא צריך שיעזוב את החטא, להצטער ולהתחרט על מה שעשה, ולקבל על עצמו לא לחטוא שוב.

- התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו אדם שהיה רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה, אין מזכירים לו שום דבר מרשעותו.

- התשובה ויום הכיפורים מכפרים רק על עבירות שבין אדם למקום. עבירות בין אדם לחבירו האדם אינם נמחלים עד שיפייס את חבירו.

וידוי - כל מצוות שבתורה כאשר אדם עבר על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה חייב להתוודות. וידוי הוא מצות עשה. אומר: "אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי (פה מזכיר את החטא) והרי ניחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה".

ערב יום הכיפורים

כפרות - מנהג בקהילות מסוימות לומר "כפרות" בערב יום הכיפורים. מחזיקים תרנגול וכסף ביד ואומרים: "זה כפרתי וכו'" ונותנים את התרנגול וכסף לצדקה.

ערב יום הכיפורים - מצוה להרבות בסעודה בערב יום הכיפורים.

סעודה מפסקת - הסעודה שאוכלים בערב יום הכיפורים לפני הצום נקראת סעודה מפסקת.

יום הכיפורים

כל נדרי - תפילה שפותחים בה את תפילות יום הכיפורים, כשהמתפללים עטופים בטליתות, ומחזיקים את ספרי התורה ליד החזן. התפילה באה לבטל כל נדרים וחרמים שהציבור נדר.

וידוי - ביום הכיפורים אומרים וידוי ארוך **עשר** פעמים. (כולל הוידוי שבמנחת ערב יום הכיפורים).

חמשת האיסורים - ביום הכיפורים הדברים הבאים אסורים: אכילה, שתיה, סיכה, נעילת הסנדל (עור) ורחיצה.

נעילה - ביום הכיפורים מתפללים חמש תפילות - ערבית, שחרית, מוסף, מנחה ונעילה. תפילת נעילה נאמרת בסוף היום כשהחמה בראשי האילנות (נוטה לשקוע). בנעילה במקום "כתבינו" אומרים "חתמינו" בכל מקום.

ברוך שם כבוד - בתפילות יום הכיפורים אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול.

הבדלה במוצאי יום הכיפורים - מבדילים כמו במוצאי שבת, אלא שצריכים להבדיל במוצאי יום הכיפורים על אש שדלק מערב יום הכיפורים (או שהודלק מאש שדלק מערב יום הכיפורים).

הלכות סוכה

סכך - סכך חייב להיות דבר שצומח מהקרקע, תלוש, ואינו מקבל טומאה. אסור להניח את הסכך על תומכים שמקבלים טומאה (מתכת) ולכן בסוכה שמסגרתה מתכת יש להניח קורות עץ ועליהן את הסכך.

צילתה מרובה מחמתה - צריך להיות מספיק סכך שהצל בסוכה יהיה יותר מהשמש. **תעשה** - לומדים מהפסוק "חג הסוכות תעשה לך" שאסור לסוכה להיות נעשית מאליה. לכן אין להניח סכך על מסגרת ואחר כך לבנות את הדפנות, כי באופן זה הסוכה היא כמי שנעשתה מאליה.

דפנות - דפנות הסוכה מותר לעשות מכל דבר. הדפנות חייבות להיות גבוהות עשרה טפחים לכה"פ.

הושענה רבה - יום שביעי של סוכות. נוהגים לסובב את בית הכנסת שבע פעמים עם ערבות ביד ביום זה.

חול המועד - בסוכות ובפסח יש ימים שאינם יום טוב גמור. מותר לעשות בהן מלאכות מסוימות למנוע הפסדים גדולים, וכדי ליהנות במועד.

שמיני עצרת - יום שמיני של חג סוכות. נחשב חג נפרד מסוכות. לא יושבים בסוכה ולא נוטלים את ארבעת המינים. ביום זה מסיימים את קריאת התורה (פרשת וזאת הברכה), מתחילים שוב לקרואה ורוקדים ועושים הקפות לשמוח עם התורה.

סיכום מועדי תשרי:

המועד	ראש השנה	יום הכיפורים	סוכות	שמיני עצרת
תאריך	א'-ב' תשרי	י' תשרי	ט"ו-כ"א תשרי	כ"ב תשרי
מספר ימים	2	1	7	1
מצוה מיוחדת למועד זה	שופר	צום	ארבעת המינים\סוכה	-----
דינים מנהגים ומושגים חשובים	התרת נדרים קיטל (בגד לבן) ונתנה תוקף סימנים תשליך מלכויות זכרונות ושופרות	סעודה מפסקת כפרות התרת נדרים כל נדרי נעילה	הושענות הושענא רבא הלל שלם	הקפות סיום ותחילת התורה משיב הרוח ומוריד הגשם

תעניות ציבור

התענית	דאורייתא\דרבנן?	תאריך	מתחיל בבוקר או בערב?	איסורים נוספים
צום גדליה	דרבנן	ג' תשרי	בוקר	אין
יום הכיפורים	דאורייתא	י' תשרי	ערב	נעילת הסנדל, סיכה, רחיצה, תשמיש המיטה
עשרה בטבת	דרבנן	י' טבת	בוקר	אין
תענית אסתר	דרבנן	י"ג אדר	בוקר	אין
שבעה בתמוז	דרבנן	י"ז תמוז	בוקר	אין
תשעה באב	דרבנן	ט' אב	ערב	נעילת הסנדל, סיכה, רחיצה, תשמיש המיטה

בין אדם לחברו

הלכות נזיקין

מזיק-המזיק את חברו חייב לשלם נזק שלם, בין שהזיק בשוגג או באונס. אם זה קרה ברשות המזיק, המזיק חייב רק אם התכוון להזיק.

גזילה

גזילה- הגזול זה הלוקח ממון האדם בכח. (חטף מידו, או נכנס לרשותו נגד רצונו ונטל רכוש, וכדומה).

גזילה- עוברים על איסור גזילה בשוה פרוטה, ואסור לגזול אפילו כלשהו.
הנאה מגזלן- אסור לקנות דבר הגזול מן הגזלן- מפני שהוא מחזק ידי עוברי עבירה, וגם עובר על "לפני עיור לא תתן מכשול" (קניית דבר גזול מעודד את הגזלן לגזול שוב). אסור גם ליהנות מדבר הגזול!- למשל: בהמה שאני יודע שהיא גזולה- אסור לרכב עליה או לחרוש בה.

עושה- מי שממון חברו הגיע לידו ברצון חברו, ומסרב להחזירו כאשר חברו תובע את הממון ממנו. למשל: מי שקבל הלואה מחברו ומסרב להחזיר את ההלואה. או חייב דמי שכירות לחברו, ואינו משלם.

גניבה

גניבה- הגונב הוא מי שלוקח ממון אדם בסתר ללא ידיעת הבעלים. מי שלוקח בגלוי ובפרהסיא נקרא גזלן.

גניבה- גניבה אסורה אפילו בשוה פרוטה, אפילו דרך שחוק, ואפילו על מנת להחזיר.
דבר שגונב- אסור לקנות אותו. לכן כשרואים דברים הנמכרים בזול ברחובות העיר- חזקה שהם רכוש גונב ואסור לקנות אותם.

אונאה במדה במשקל

אונאה במדה ובמשקל- כתוב בתורה "לא תעשו עול במשפט במידה במשקל ובמשורה." עוברים על איסור זה כאשר מרמים במדות ומשקולות.

אסור להחזיק בבית או בחנות משקל שאינו מדוייק (כגון שכתוב על זה מידה אחת והיא באמת מדה אחרת).

משיג גבול רעהו- מי שלוקח משטח קרקעו של חברו על ידי שהכניס משטח חברו לשטחו (בגבולות שבין החלקות) עובר בגזילה (אם לקח בכח), או בגניבה (אם היה בסתר), וגם עובר ב"לא תשיג גבול רעידך" (בארץ ישראל בלבד!).

אונאה ומקח טעות

גניבת דעת- אסור לרמות בני אדם במקח וממכר או לגנוב דעתם. למשל: אסור לערב מעט פרות רעים בין פרות טובים, חייבים להודיע על מום בדבר שמוכרים, אסור להוסיף מים ליין. עוד דוגמאות לגניבת דעת: אסור לתת מתנה למי שידוע שהוא לא יקבל את המתנה. העושה כן אין כוונתו לתת את המתנה, והוא מטעה את חברו לחשוב שבכוונתו לתת לו מתנה. אסור לאדם להזמין את חברו לאכול אצלו כאשר הוא יודע שחברו יסרב, גם בזה המזמין מטעה את המוזמן לגבי כוונתו.

אונאת דברים- אונאת דברים קשה מאונאת ממון- כי ממון אפשר להחזיר, והצער והכאב שיש באונאת דברים אי אפשר להחזיר. כל הגורם צעראכאב לחבירו בדבריו עובר באונאת דברים.

דוגמאות:

- אסור להזכיר למי שהוא בעל תשובה את מעשיו הקודמים, כי זה גורם לו צער גדול.
- אסור לשאול את מי שלא מתמצא בענין מסויים שאלה באותו ענין. דבר זה גורם לנשאל בושה כי אינו יודע להשיב לשואל.

- אסור לשאול סוחר את מחירו של חפץ, כאשר אין בכוונת השואל לקנותו. השאלה מעלה תקוות שווא אצל הסוחר.
- אם אדם עשה מעשה לא טוב, אסור להזכיר לו את הענין ברמז, למשל להזכיר את שם המקום שבו נעשה המעשה, למרות שאחרים לא מבינים במה מדובר.

אי אפשר למנות את הדבורים שיש בהם איסור אונאת דברים³, ולכן צריך לחשוב לפני כל דיבור אם הדיבור הזה עלול לפגוע בחבר. אם הדיבור יגרום צער למישהו אפילו לזמן קצר מאד⁴ אסור לאומרו. דברים אלו המצערים אנשים אסורים אפילו ברמז או בכתב, כגון לכתוב לחברו אגרת שכתוב בו דברים המצערים.

אונאה במקח וממכר - אסור למכור כאשר המוכר דורש שישית (1/6) או יותר, מעל המחיר הרגיל, או שהקונה קונה בשישית או פחות מהמחיר הרגיל. דין זה שייך בתנאים הבאים:

1. רק בדברים שיש בהם חיי נפש. (מצרכים בסיסיים).
 2. שלא מפרסמים שיש הבדל בין המחיר במקום זה לבין המחיר הרגיל.
- מי שעבר על איסור אונאה - חייב להשיב את המקח.

אבילות

אבילות - אדם חייב להתאבל על אביו, אמו, אחיו, אחותו ואשתו (ואשה על בעלה).
ניחום אבלים - מצות עשה לנחם אבלים. עיקר המצוה הוא להיכנס לבית האבל ולעודד אותו ולנחם אותו.

בית אבל - נוהגים להתפלל את כל התפילות בבית האבל (מלבד תפילות שבת).
סעודת הבראה - אסור לאבל לאכול משלו בסעודה הראשונה שאוכל, ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם.

תחילת אבילות - תחילת האבילות היא משנקבר הנפטר ונסתם הקבר בעפר.

ברכות

ברכת שהחיינו

מברכים שהחיינו על:

- **מועדים וימים טובים** - בשלושת הרגלים ובראש השנה מברכים שהחיינו בקידוש (הרבה נשים נוהגות לברך שהחיינו בשעת הדלקת נרות), ביום הכיפורים מברכים בתחילת תפילת יום הכיפורים.
- **מצוות הקשורות למועדים** שמקיימים אותן משנה לשנה: שופר, סוכה, לולב, נרות חנוכה, מגילת אסתר.
- מילה ופדיון הבן.
- **פרי המתחדש מזמן לזמן** - מברך באכילה ראשונה. יש נוהגים לברך ברכה ראשונה על הפרי לפני ברכת שהחיינו ויש נוהגים להקדים שהחיינו לברכת הפרי.
- **לא מברכים** על פרי בוסר, על ריח המתחדש, או כאשר שכח לברך שהחיינו באכילה ראשונה.
- **ראיית פני חבר אהוב שלא ראהו שלשים יום** - רבים נוהגים לא לברך במקרה זה, או לברך בלי שם ומלכות.
- **קנין שרוכש אדם ושמה בו** - בית חדש, כלים חדשים, בגדים חדשים. מברכים רק אם יש שמחה אמיתית בקניה.

הטוב והמטיב דיין האמת

- **כלים שישתמשו בהם כל בני הבית** - מברכים עליהם ברכת "הטוב והמטיב".
- **על שמועה טובה שנתבשר בה** - אם השמחה היא לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב.
- **על שמועה רעה (ח"ו)** - מברך "דיין האמת".

הגומל

מי מברך הגומל-

- וכל החיים יודוך סלה.
- ח' - חבוש שהשתחרר.
- י' - יסורים (מחלה וסבל), כלומר בעל יסורים שהקב"ה ריפאהו.
- י" - ים, יורדי הים כאשר מגיעים ליבשה.
- ס' - מדבר, הולכי מדברות כאשר מגיעים למקום ישוב.

יש נוהגים לברך הגומל במקרים נוספים כגון יולדת, ומי שניצל מתאונה וכדומה.

ברכות על מעשה בראשית.

- רעם** - שכוחו וגבורתו מלא עולם.
- ברק** - עושה מעשה בראשית.
- קשת** - זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו.
- יש ברכות גם לרואה ימים, נהרות ומדברות**. בכל מקרה יש לברר קודם באלו מצבים יש לברך, כי יש בדברים חילוקי דעות ומנהגים.

דברים הבאים מחמת הסעודה

כאשר אדם מברך המוציא ואוכל סעודה, הוא אינו מברך על כל הדברים אשר רגילים לאכול אותם בסעודה.

דברים הבאים מחמת הסעודה - משקה (למעט יין שהוא חשוב ומברכים עליו), אורז, פשטידא, איטריות, קוסקוס, בשר, דגים וכו'.

דברים שאינם באים מחמת הסעודה - פרות, ממתקים, גלידה וכו'. (לגבי עוגה יש מחלוקת). על הדברים האלה יש לברך!

יין - כאשר שותים יין בתוך סעודה, יש לברך עליו, מפני חשיבותו. אין צורך לברך עליו ברכה אחרונה מיוחדת ויוצאים ידי חובה בברכת המזון.

דין הברכה על יין

כאשר שותים יין שלא בתוך סעודה, הברכה על היין פוטרת שאר משקים ששותים, והברכה האחרונה על היין פוטרת מברכה אחרונה על שאר משקים.

ברכת המזון

מקור - החובה לברך ברכת המזון היא מדאורייתא למי שאכל כמות המשביעה, כמו שכתוב: **"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה'..."** חז"ל חייבו את מי שאכל כזית לברך ברכת המזון (מדרבנן), גם אם לא שבע.

עבר זמן ולא בירך - יכול לברך כל זמן שעדיין שבע.

שכח - מי שאכל, שבע ושכח אם בירך או לא, חייב לחזור ולברך, שהרי החובה לברך היא מדאורייתא ויש כלל: **ספק דאורייתא לחומרה**.

נשים - יש מחלוקת אם נשים חייבות לברך ברכת המזון מדאורייתא או מדרבנן. לכן, יש גם מחלוקת אם אשה ששכחה אם היא ברכה צריכה לחזור ולברך.

תוספות לברכת המזון:

המועד	שבת	ראש חודש	פסח-סכות-שבועות	חנוכה	פורים
התוספת	רצה	יעלה יבוא	יעלה ויבוא	על הניסים	על הניסים

עוד דינים בברכת המזון

יש לברך ברכת המזון מיושב

ויש לדייק באמירת ברכת המזון (רצוי מתוך סידור/ברכון), מכיון שיש נושאים בברכות שאם לא הזכירם יתכן שלא יצא ידי חובה.

סדר קדימה בברכות

כאשר יש יותר ממאכל אחד לפניו וצריך להחליט איזו ברכה להקדים - מברכים לפי סדר הנוטריקון, מג"ע א"ש. זאת אומרת: מזונות, גפן, עץ, אדמה, שהכל.

כאשר יש מספר פירות (כולם "בורא פרי העץ") וצריך להחליט על איזו פרי יברך להוציא את האחרים ידי חובה - מחליטים לפי הסדר הבא: (1) שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. (2) פרי שלם. (3) פרי חביב.

כאשר יש מספר פירות משבעת המינים - בוחרים את הפרי לברכה לפי הקירבה למילה "ארץ" בפסוק: **"אֶרֶץ חֲטָה וְשַׁעֲרָה וְגִפְן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שָׁמֶן וְדָבָשׁ"** הסדר הוא: זית, תמר, גפן, תאנה, רימון.

כדי לזכור את הסדר רשום את הפסוק בשני טורים, כאשר בראש כל טור המילה ארץ, מספר את הפרות בשני הטורים ומחק את חיטה ושעורה (שברכתם אינה העץ):

אַרְץ	אַרְץ
1. זית שמן	1-חיטה
2. דבש (תמר)	2-שעורה
	3. גפן
	4. תאנה
	5. רימון

מה שנשאר הוא סדר העדיפות בין פירות שבעת המינים לברכה.

יסודות השלימות

"אחרי ה' אלקיכם תלכו" - כיצד ניתן "ללכת" אחרי ה'? הכוונה היא ללכת אחרי מדותיו של ה'. מה הוא מלביש ערומים, אף אתה תלביש ערומים, הקב"ה ביקר חולים, אף אתה בקר חולים. ה' ניחם אבלים, אף אתה וכו'. סיכומו של דבר, להיות דומה לה'.

"ובו תדבק" - וכי אפשר להידבק בה? אלא הכוונה היא להידבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם. לישא בת תלמיד חכם, לשאת את בתו לתלמיד חכם, לאכול ולשתות איתם, לעשות איתם עסקים...